

İskenderiye Kütüphanesi üzerine

ARİF TEKİN

Tarihe baktığımızda İskenderiye Kütüphanesindeki kitapların -milattan önce ve sonra olmak üzere- birkaç kez yakıldığını öğreniyoruz. Ben bu yazımda sadece Müslümanların Mısır'ı alırken bu kitapları yakıp yakmadıkları konusu üzerinde duracağım. Bazı kaynaklarda anlatılır ki, Mısır, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde 642'de alındıktan sonra bu kitaplar Hz. Ömer'in talimatıyla Amr b. As tarafından imha edilmiştir diye geçiyor. Bazıları da savunmaya geçip kendi argümanlarını ortaya koyarak bunu reddediyorlar. Tabii ki bu iş bir evet veya hayır demekle olmuyor; her iki tarafın da kanıtlarını ortaya koymaları gerekir. Bakalım var olan bilgiler bize neyi gösterecek.

Çoğu konular hakkında İslam'ın ilk dönemindeki yazarlar (İbni Hişam, İbni İshak, Vakıdi, Belazuri, İbni Kuteybe, İbni Şebbe gibi) yeterince bilgi vermişler. Maalesef bu kütüphane ile ilgili ilk dönem alimlerin kaynaklarında -ben şahsen- bir bilgiye rastlamadım.

İskenderiye kitaplarıyla ilgili ilk bilgiyi şu üç yazardan öğreniyoruz.

Abdüllatif el-Bağdadi (629/1231), İbnü'l-Kıfti (646/1248) ve Ebu'l-Ferec Maltî(685/1286). Daha sonra gelenlerden Makrizi (ö.845/1442) de aynı bilgiyi işlemiştir.

Bu üç yazarın hepsi aynı asırdaki yaşadıklarına göre birbirlerinden alıntı yaptıkları muhtemeldir.

Yazdıkları şu: Müslümanlar Hz. Ömer zamanında İskenderiye'yi alınca; Yahya en-Nahvi adında önemli bir Mısırlı gelip Müslümanların sorumlusu Amr b. As'la şunları konuşur: **“Siz İskenderiye'nin tümünü ele geçirdiniz, bulduğunuz ne varsa aldınız. Bunların size yararı var. O bakımdan bir şey diyemem. Ancak Kraliyet Kütüphanesi'ndeki kitaplara karışmayın, onlar size lazım değil; bizim bunlara ihtiyacımız var”** diyor. Amr Yahya'yı dinledikten sonra: **“Halife Ömer'den izin almadan bir şey diyemem”** diyor ve kitapların akıbeti hakkında Ömer'e haber gönderiyor. Ömer cevap olarak şunları yazıyor: **“Bahsettiğin kitaplar, Kur'an'a uygun şeyleri içeriyorlarsa zaten Kur'an var. O bakımdan bizim onlara ihtiyacımız yok. Şayet Kur'an'a aykırı şeylerden bahsediyorlarsa zaten bize uymaz. Sen o kitapları**

imha et” diyor. Amr onları İskenderiye'deki hamamlara dağıtarak yakıyor. Olayın özeti bu.

Anlatımda abartılı şeyler de var. Bunları nazari dikkate almıyorum. Benim için önemli olan yakma olayıdır.¹

Sadece bu bilgiye dayanarak bir karar vermek isabetli olmaz tabii ki. Doğru/ doğruya yakın bir fikrin oluşması için başka verilere bakmak lazım.

Aynı durum Hz. Ömer zamanında alınan İran kütüphaneleri için de geçerli. Onunla ilgili bilgi de şu. İran halife Ömer zamanında alınınca, cephe komutanı Sad b. Ebi Vakkas İran kütüphanelerindeki kitapların akıbeti hakkında bilgi edinmek üzere Hz. Ömer'e mektup gönderir. Ömer, tıpkı İskenderiye kitapları için verdiği karar gibi burada da aynı kararı verir. **“O kitaplar faydalıysa Kur'an kadar faydaları yok. Faydalı değilse zaten kalmalarına gerek yok. En iyisi onları suya döküp imha edin”** diyor. Ünlü İbni Haldun (ö.808/1406) bu konuda şu bilgileri veriyor. Bizden önce çok kitaplar vardı. Bize ulaşanlar, ulaşmayanlardan çok az bir miktar. Örneğin; İran alınınca Halife Ömer'in talimatıyla oradaki kitaplar imha edildi. Keldanilerin, Süryanilerin, Babillilerin kitapları ve kültürleri nerede? Biz sadece Yunan kanalıyla bazı bilgilere ulaşabiliyoruz diyor. Aynı bilgileri Katip Çelebi (ö.1067/1657) de işlemiştir.²

Başka bir örnekle devam edelim. Halife Ömer zamanında Şam alınınca oradaki gayri müslimlere şu yaptırımları uygular.

Uzunca bir yaptırım listesi; bazılarını buraya alıyorum. Şöyle diyor: Var olan kiliseleriniz, mabetleriniz harap olursa onları bir daha tamir etmeyeceksiniz. Yeni mabet hiç yapmayacaksınız. Çocuklarınıza Kur'an öğretmeyeceksiniz. Sizden kim Müslüman olursa engel olmayacaksınız. Giyim kuşamda Müslümanlar gibi giyinmeyeceksiniz. Mesela sarık, ayakkağı, saç tıraşı, Müslümanların kullandıkları künyeler

¹ a-Cemalettin Ali el-Kıfti, İhbarü-l ulema bi Ahbari-l hüke-ma, s. 223, Yahya en-Nahvi başlığı altında

b-Ebu-l Ferec Malatî(Malatyalı) el-İbri, Tarihü muhtasari-d Düvel s. 176. Darü-r-Raid el-Lübnani. Lübnan 1983.

² İbni Haldun, Mukaddime, s.38. Hacı Halife/ Katip Çelebi, Keşfü-z-zunun s. 679

olmayacak. Yüzüklerinize bile Arapça süsleme yapmayacaksınız. Perçemlerinizi (kakul) kesmeyeceksiniz. Çan sesi yüksek olmayacak, kimseyi dininize davet etmeyeceksiniz. Müslümanlarla ticaret etmeyeceksiniz; ancak ortaklıkta sorumluluk Müslümanlarda olursa yapabilirsiniz.

Belirttiğim gibi; uzunca bir şartname.³
Bu sefer şöyle bir alt başlıkla devam edelim.

Halife Ömer'in karakteri bunları yapmaya uygun muydu acaba?

Bu konuda bazı örnekler sunacağım.

Ömer bir gün birinin yanından geçince, bakıyor ki adam bir kitap okuyor. Kitap onun hoşuna gidiyor ve durup epeyce dinliyor. Sonra adama: **"Malzeme getirsem bana da bundan yazar mısın?"** diyor. Adam: "Olur; getirirsen yazarım" diyor.. Ömer bir deri parçasını götürüyor, adam kitaptan ona da yazıyor. En son Ömer onu götürüp Hz. Muhammed'e gösteriyor, acaba ne diyecek diye. Hz. Muhammed bunu görünce morali bozuluyor, Ömer'in yaptığı onun hoşuna gitmiyor. Ömer o sırada "Ben Allah'ı rab, islami din ve seni de hak peygamber olarak kabul ettim" diyor, adeta tövbe ediyor. Belli ki yazı Tevrat'tan alıntıymış. Çünkü devamında şu da var: Muhammed: **"Musa hayatta olsaydı o da bana uyardı. Nedir bu sizin eski inançlara olan özentiniz"**.

Yine Ömer bir gün Hz. Muhammed'e: "Beni Kureyza'dan bir arkadaşım var. Bana Tevrat'tan bir şeyler yazdı sana göstereyim mi?" deyince; Muhammed buna da bozuluyor. Artık verdiğim bu iki örnek aynı mı ayrı mı bu önemli değil. Çünkü sonuçta Hz. Muhammed yabancı kitapları kabul etmiyor. Buhari de, "Ömer Hz. Muhammed'e bir kitap getirmiş" şeklinde kısa bir bilgi vermiş; ama sonunu getirmemiş. Hz. Muhammed kendisi yabancı kaynaklardan (Tevrat-İncil gibi) yararlanıp ayet ve hadislerine malzeme çıkarmış; ama başkaları yararlanınca karşı çıkmış.

Hz. Muhammed döneminde çoğu insanlar, İsrailoğulları peygamberleri denilen Yusuf, Yunus, Yakup gibi kişilerle ilgili mitolojileri biliyordu. Okul yoktu, eğitim yoktu; ancak halk bu tür mitolojilere, hikâye ve efsanelere meraklıydı. Mesela Ömer'in kızı Hafsa (Hz. Muhammed'in hanımı) Hz. Yusuf'la ilgili bir kitap alıp Hz. Muhammed'in yanında okuyunca; kendisi Hafsa'ya da bozulur. Hafsa Yusuf-Züleyha olayını, Yusuf'un hikâyesini okuyunca önemi yok; ama Hz. Muhammed bunları bir yerlerden öğrenip söyleyince onunki tanrı kelamı sayılır ve Kur'an'da kayda geçer. Bu da ayrı bir konu..

Ömer, yabancı kültür ve kitaplarla ilgili Hz. Muhammed'den bu olumsuz tepkiyi görünce kendisi de değişir, İslam dışı kitapları istemez duruma gelir. Me-

sela Ömer'in halifeliği döneminde Kufe'de bir adam Danyal kitaplarını yazıyormuş. Ömer bunu duyunca: "Yanıma gel" diye ona haber gönderir. Adam: "Ömer neden beni çağırıyor bilemem" diyerek hayret içinde kalır. Ömer'in yanına varınca; Ömer başlıyor onu kırbaçlamaya. Adam: **"Ya Ömer! Bırak beni. Allah'a yemin ederim ki yanımdaki tüm kitapları yakarım"** diyor. Bu yüzden Ömer onu serbest bırakıyor. Bu tür örneklerin kaynakları çok. Örneğin ilk dönem alimlerinden mezhep lideri Ahmet b. Hambel, İbni Hemmam, İbni Ebi Şeybe bunları yazmış. Ömer'in, kitapları yakma konusunda talimat verip vermediği konusunda bu önemli bir örnek.⁴

Sabığ adında bir kişi, aynı zamanda kabilesinin de lideri, Medine'ye gelir Kur'an'dan bazı anlaşılmayan ayetlerin anlamını Ömer'den sorar. Ömer hurma dallarıyla onun kafasına -kanatıncaya kadar- vurur. Adam: **"Yeter ey halife! Ben kafamdaki tüm soruları attım"** diyor. Bazı rivayetlere göre Amr b. As bu adamı Mısır'dan Ömer'e gönderir. Nedeni de Kur'an'la ilgili zor sorular sorunca belki Müslümanların kafası karışır diye. Adam kalamcı/ konuları anlamak istiyor. Kendisi gelince; Ömer onun sırtı yaralanıncaya kadar döver. İyileşince bir daha başlar dövmeye. Adam Ömer'e: **"Öldürmek istiyorsan bir an önce öldür beni; yoksa nedir bu işkence. Niyetin Kur'an'la ilgili sorularımca ben kafamdan attım"** diyor. Ömer yanındakilere: "Buna bir don giydirin deveye bindirip memleketine gönderin" diyor. Anlaşılan, Ömer onu döverken donunu da çıkarmış! Ayrıca şu talimatı da veriyor. Bu adam sizin yanınızda otumasın, onun selamını bile almayın, onunla alış-veriş yapmayın, hastalanırsa ziyaret etmeyin, ölürse cenazesine bile katılmayın. Hatta bir adam diyor ki, Ömer'in bu talimatı üzerine eğer biz 100 kişi bir yerde otursaydık, bu adam geldiğinde hepimiz kalkar giderdik. En son bu tecridin etkisiyle toplum içinde uyuz deve gibi oldu diyor. Hatta halife Ömer bölge valisine "Bu adama ekonomik yardımda bulunma" diye talimat veriyor.

İmam Şafii de Ömer'in bu yaptıklarını benimseyerek, kafaları karıştıranların cezası bu olmalıdır, diyor. Onun bu görüşünü Abdullah Herevi aktarmış. Bazı rivayetlere göre de Ömer söz konusu adama yüz kırbaç vuruyor sonra bir odaya bırakıyor. Adam biraz toparlanınca bir daha 100 kırbaç vuruyor ve sonra gönderiyor. Şimdi adamın sorduğu sorulara bakalım, haklı mı yoksa haksızmış bir görelim.

⁴ a-Abdurrazzak, Musannaf c. 6/112, no: 10163-166

b-Ahmet b. Hambel c. 3/387, no: 15156 ve c. 3/471 no: 15864, c. 4/265 no: 18335

c-İbni Ebi Şeybe, Musannaf, Edep bölümü bab 174/26949

d-İbn Ebi Aşim, Sünne c. 1/69 no: 50,

e-İbn Abdilber, Camiu Beyani-l-ilim c. 1/805ü No: 1497

f-Heysemi, Zevaidi Bezzar(Keşfü-l-estâr) c. 1/79, no:124

g-Ebu Ubeyd, Garîbı 'l-Hadis 3/ 29.

h-Beyhaki, Şuabü-l İman c. 1/347, no: 174-75

³ a-İbni Teymiyye, Mecmuul fetava, c. 28/652

b-Beyhaki, S. Kübra, cizye bölümü bab 20/ 18717 c. 9/200

c-İbni Kayyüm, el-Cevziye, Ahkamü ehli-s-Sünne, c. 3/1159.

Zaten özel başlık açmış: Ömer şartları diye

Biri Zariyat suresi ilk dört ayetleriyle ilgili. Anlamaları şu: **“Tozutup savuranlara, ağırlık taşıyanlara, kolaylıkla akanlara, iş bölüştürenlere and olsun”** Peki adam haksız mı sormaya! Ne anlaşıldı bu dört kısa ayetten!

Burada iş yine yorumculara düşer. Nedir o tozutup savuranlar, bundan bir şey anlaşılıyor mu! Ağırlık taşıyanlar, kolaylıkla akanlar ve iş bölüştürenler ne demek, ne kastediliyor, kimlerden bahsediyor bellisiz/açıklaması yok.

Başka sorusuna bakalım. Tekvir suresi ayet 15-16: **“And olsun o geri kalıp gizlenenlere, akıp gidip kaybolanlara”** diyor. Peki bundan bir şey anlaşılıyor mu; hayır. Başka bir sorusuna bakalım. Abese suresi ayet 31. Tam anlaşılın diye ayetleri baştan alayım. Tanrı kendi nimetlerini sayıp şöyle başlıyor: **“Biz, yağmurunu bol bol yağdırdık, toprağı iyiden iyiye yardık. Böylece sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için orada taneler, üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalıklar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar ortaya çıkardık”** diyor. Ayet zaten faydalı bir şey ifade etmiyor; bu ayrı bir konu. Burada 31’inci ayette otlak anlamına gelen bir kelime var: **“Eb”** kelimesi. Araplar bu kelimeyi otlak anlamında kullanmıyorlar, yaygın değil. Eb aslında baba demek. Yaygın anlamı bu. Bu ayette baba anlamını versek uymuyor. Adam da haklı olarak soruyor: Nedir bu? Hatta birçok rivayet var ki, halife Ömer minberde cemaate karşı: “Ayette geçen Fakihe kelimesinin anlamı belli: Meyve demek. Ama bu Eb kelimesinden bir şey anlayamadım.” diyor. Adam da bunları soruyor zaten. Ayrıca ayette özel olarak yonca geçiyor. O da ot sayılır. Bunu özellikle başlı başına diledirmesi de bir acayip. Binlerce otlardan yoncayı seçip ayete koymasının ne hikmeti var.

Yine Ömer’den sorulan sorulardan biri Naziat suresinin ilk ayetleri: **“Şiddetle çekip çıkaranlara, kolaylıkla alanlara, yüzüp yüzüp gidenlere, öne geçenlere, iş düzenleyenlere and olsun”** diyor. Bunun ilk beş ayeti böyle geçiyor. Görüldüğü gibi anlaşılın ve fayda veren hiçbir şey yok. Neyi kastediyor, olay nedir cevap yok. Kur’an yorumcuları, kafadan uydura uydura bir şeyler ortaya koymuşlar.

İbni Asakir bu tür sorulara birkaç sayfa ayırmış. Suyuti de tefsirinde bunlarla ilgili epey rivayetler sunmuş. İşte adam Ömer’den bu gibi anlaşılmayan ayetlerin anlamını sorunca başına gelmeyen kalmıyor. Ömer’in karakteriyle ilgili sunduğum bu birkaç örnek yeterli.

İşte böylesine bir Ömer hem İskenderiye’nin hem de İran kütüphanelerindeki kitapların yakılması, imha edilmesi için gayet rahatlıkla emir verebilir.

Bir kere halife Ömer’in şu özelliği gözden kaçmamalı. Kendisi çok sert mizaçlı biriydi. Aslında sertlikle halifeliği idare ediyordu. Halk arasında meşhur olan adil Ömer (adaletin kılıcı) sözü bir yakıştırmadır, gerçeği yansıtmamaktadır. Bu söz, İslami kesim tarafından uydurulmuştur. Çünkü tarihi gerçekler bunun tam tersini bize gösteriyor. Bu ayrı bir konudur.

DİRİMLE EŞLEŞİYORUM

HÜLYA KÖKSAL

*Hayat yüreğimin orta yerindedir
Mor sümbüllerin baş döndürücü kokusundan
Düşsüz annelerin kimsesiz gülüşlerine
Söküp attığım tarihi acılardan
Umutsuz babaların çaresiz ellerine
Hayat yüreğimin orta yerindedir*

*Eğrilerden doğruları bulabilir miyiz
Hoyratça işgal edip dururken yaşamı
Başka hayatlar kurmak mümkün müdür
Şafak bulaşsa kentli yüzümüze
Küçük sevinçler taşsa ellerimizden
Kır güzelliğine yazılsa adlarımız
O vakit işte
Hayat yüreğimin orta yerindedir*

*Yaşamı denemeye eğilimi bir kez olsun
Mevsimsiz gelincikler gibi
Bütün duyarsızlıklar içinde
Herkesin vicdanına dolanan
Bir serçe gözyaşıyla imlenmiş
Hayat yüreğimin orta yerindedir*

*Baharın dört nala koşan tazeliği
Senle tükenmez gelecektir
Algılıyorum tüm mavileri
Dinliyorum rüzgarlardan dağ söylencelerini
Ovalı zamanların çetelesini tutarak
Herkesin kendini tanıdığından bildiğinden
Daha çok tanıyorum biliyorum yaşamı
Ve dirimle eşleşiyorum*

Denilebilir ki, konu İskenderiye kütüphanesi, bu anlatılanlarla ne ilgisi var? İlgisi çok var. Ömer’in talimatı verip vermediğini bilmemiz için onun bu kararlar vermeye yatkın olup olmadığını anlamamız lazım. Teşbihte hata olmasın ama günümüzde de biri bir suç işlese, yetkililer onun geçmişiyile ilgili araştırma yaparlar: Acaba sabıkası var mı yok mu diye.

Bu bilgileri verdikten sonra kısa bir değerlendirmeyle konuyu bitireceğim. →

Gerek İskenderiye kütüphanesi olsun gerekse İran kütüphanesi olsun, bunlar hakkında bilgi veren alimlerin (el-Bağdadi, İbni-l Kifti ve İbni Haldun) o bilgileri kendilerinden önce kimlerden, hangi kaynaklardan aldıklarını belirtmeleri icap ederdi, prosedür böyledir.. Burada usul yönünden bir eksiklik var. Ancak bunu belirtmemişler diye, yazdıkları yalandır diyemeyiz. Çünkü yazarlar İslam düşmanları değil; tam tersine İslam'da önemli şahsiyetlerdir. Herhalde bir yerlerden almışlar. Hele bu iddiayı ilk yazarın el-Bağdadi olması önemli. Çünkü bu adam Mısır'da çok yaşamış, orada araştırma yapmış, ilgili kitabını orada kaleme alıp bitirmiştir. Ayrıca Kur'an hafızı, hadis, fıkıh, dilbilgisi, edebiyat ve felsefe alanlarında kendini iyi yetiştiren biri.. Kaynaklarda onun yazdığı kitapların sayısı 160 olarak geçiyor. Tıp konusunda da uzman biri. Hatta 50'den fazla kitapları tıpla ilgili. İbni Haldun da önemli biri. İşte durum bu iken neden bunlar kalkıp yalandan bu yakma işini Ömer'e mal etsinler ki!

Ömer'i savunanlar: **"Madem daha önce bu kütüphanelerdeki kitaplar defalarca imha edilmiş, kütüphane bomboş kalmıştı, o zaman Ömer neyi yakсын/ kitaplar kalmamıştı ki"** şeklinde bir fikir öne sürebilirler. Bu savunma yersizdir, geçerliliği yoktur. Basit bir örnek vereyim.

Büyük İskender (mö.323.ö) İran'ı alınca oradaki tüm kitapların, ele geçen tüm yazıların kopyasını aldıktan sonra hepsini yakar, yok eder. Bir kere hepsinin imha edilmesi imkânsız. Çünkü özel şahıslarda kalabilir, taşlar, tahtalar üzerine yazılar kalabilir, ülkenin değişik bölgelerinde kalmış olabilir. Yani topyekun yok etmek imkânsız. Dolayısıyla zaman içinde bunlardan tekrar çoğaltabilirler. En önemlisi de İranlıların başına geçen **Erdeşir**(mö.240 ö.) Hindistan'a, Çin'e, değişik coğrafyalara adamlarını gönderir buldukları kitaplardan, yazılardan ne varsa kopyalayıp getirin der ve tekrar bu şekilde kitap boşluğunu kapatır. Irak'ta kalan kitaplardan temin ederler. Erdeşir'den sonra gelen oğlu **Sabur** da aynı tempoyu sürdürür. Değişik dillerden kitaplar kopyalayarak kitap konusunda büyük bir hazineye ulaşırlar. Daha sonra iş başına gelen **Enüşirevan** da kitap konusuna önem verir, böylece ülke tekrar bu konuda eksikliğini kapatır.

Aynı toparlanma İskenderiye için de geçerlidir. Örneğin; **Klaudios Ptolemaios** (m.126-142) İskenderiye'de kral olunca adamlarını görevlendirir, kitap temini için adeta seferberlik ilan eder ve en son 54 binden fazla kitap elde edilir. Bu konuda İbni Nedim (ö.385/995) el-Fihrist adlı kitabında epey bilgi vermiştir. Dolayısıyla; kitaplar daha önce yakılmıştı **Ömer zamanında artık kalmamıştı ki yakılsın şeklinde yapılan savunma geçerli değildir. Burada yakılan kitaplar diyelim ki 100 tane olsun/ sayı önemli önemli değil.: Ömer kitapların yakılmasına talimat vermiş mi vermemiş mi! Burası önemli.**⁵

⁵ İbni Nedim, el-Fihrist makale 7, s. 331-..

Burada daha önemli bir noktaya dikkat çekmek isterim. **O da sansür meselesidir.** Büyük ihtimalle Ömer'in talimatıyla yakılan kitaplarla ilgili bilgiler daha önce yazılan kitaplarda varmış ve bu yazarlar onlardan almışlar. Daha sonra İslam alimleri bakmışlar ki büyük eleştirilere neden olur; ya o kitapları tümünden yok etmişler ya da bu yakma ile ilgili bölümleri çıkarmışlar. Bu sansürle ilgili bir iki kısa örnek vereceğim.

Ben **"Ümeyye b. Ebi Salt'ın şiirlerinden Kur'an'a"** adlı kitap çalışmamı yürütürken şöyle bir gerçekle karşılaştım. Kaynaklarda geçiyor ki, Ümeyye'nin divanı, Muhammed b. Habib (ö. 245/860) zamanında piyasada varmış ve İbni Habib onun üzerine şerh kitabı bile yazmış. Maalesef söz konusu olan divan ve onun üzerine yazılan şerh kitabı günümüze kadar gelmemiştir (yok etmişler). Çünkü bakmışlar ki, Kur'an'daki çoğu bilgiler adamın şiirlerinde de geçiyor. Zaman içinde birileri bunu fark edip "Hz. Muhammed ayetlerini bu adamın şiirlerinden almıştır" demesinler diye yok etmişler. Bedrettin Aynî (ö.855/1451) de Ümeyye'nin divanından bahsediyor. Hicri 1093'te vefat eden İbni Ömer Bağdadi, hem Ümeyye hakkında geniş bilgi veriyor hem de ilgili divan ve İbni Habib'in divan üzerine yazdığı şerhten bahsediyor. Hatta hicri 1205'te vefat eden Zebidi'ye kadar bu divanın geldiği kaynaklarda belirtiliyor. Peki nerede bu divan ve üzerine yazılan şerh kitabı.

Sansürle ilgili somut bir örnek daha vereyim.

Zehebi (Ö.748/1348) kitabında şunu yazmış: **"Bazı yazıların içeriği olumsuz ise üstü kapatılmalı, bunlar yazılmamalı. Mesela sahabeler arasında olup bitenler, aralarında meydana gelen savaşlar anlatılmamalı. Keza ellerimiz altında bulunan bazı olumsuz yazılar gizli tutulmalı, hatta yok edilmeli. Öyle olsun ki ortada şüphe kalmasın, sahabeler hep insanlar nezdinde saygın kalsınlar/sevilsinler. Olumsuz olan şeyler kamuoyundan gizlensin/anlatılmasın"** diyor. Bu da çoğu İslam tarihçilerin bir gerçeğidir.⁶

Son olarak şunu diyorum: Kitapların imhasıyla ilgili (bu özel konuda) Ömer talimat vermiş mi vermemiş mi biz bilemiyoruz. Ancak yukarıdan beri sunduğum bilgilerden yola çıkarak Ömer'in ziyadesiyle böyle bir karar verebilecek karakterde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Biz kitapların yakılmasından bahsediyoruz; ama gözden kaçan daha vahim bir şey var:

Bir kere Müslümanların ne işi vardı Mısır'da, İran'da, İspanya ve Orta Asya'da. Buralara giderken herhalde merasimle karşılanmadılar, davetle gitmediler. Buraları alana kadar oluk oluk kan akıttılar. Kitapların yakılması, bu olup bitenlere karşı deveden kulak bile değildir.

⁶ Zehebi, Siyeri A'lam, c. 10/92. ▲